

Канада. Від персикових садів до Полярного кола

КУПИТИ

Канада - нудна й багата країна, де живуть люди, які досконало розмовляють двома мовами. Дороги тут ідеальні, а корупції немає. Засніженими преріями бігають стада бізонів, а десь поміж хмарочосами Торонто й Монреалю бородаті канадці грають у хокей.

Це, безумовно, правда, коли йдеться про хокей і бізонів. Решта, сказати б, трохи... перебільшення.

Канада - яскрава й самобутня. Кожна провінція - інша, кожен регіон - особливий. Іммігрант у Торонто й іммігрант у Квебеку побачать дві різні країни. Людина з Ванкувера розкаже зовсім іншу історію, ніж людина з Ньюфаундленду. І зроблять вони це, найімовірніше, абсолютно різними мовами.

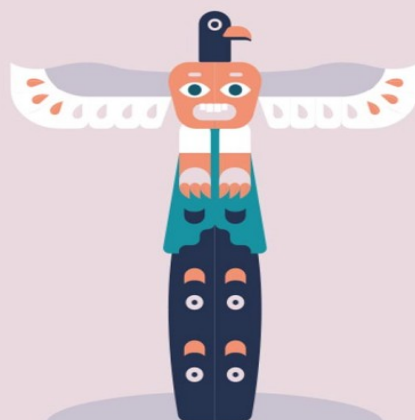
Саме з цією Канадою в усьому її різноманітті у своїй книжці нас знайомить Євген Лакінський.

КАНАДА

Від персикових садів
до Полярного кола

Євген Лакінський

віхОла

Євген Лакінський

КАНАДА

ВІД ПЕРСИКОВИХ САДІВ
ДО ПОЛЯРНОГО КОЛА

віх~~о~~ла

КИЇВ • 2024

УДК 821.161.2'06-992:908(71)

Л19

Лакінський Євген

Канада. Від персикових садів до Полярного кола / Євген Лакінський. — К. : Віхола, 2024. — 304 с. — (Серія «Світ очима українців»).

ISBN 978-617-8178-28-4

Канада — нудна й багата країна, де живуть люди, які досконало розмовляють двома мовами. Дороги тут ідеальні, а корупції немає. Засніженими преріями бігають стада бізонів, а десь поміж хмарочосами Торонто й Монреалю бородаті канадці грають у хокей.

Це, безумовно, правда, коли йдеться про хокей і бізонів. Решта, сказати б, трохи... перебільшення.

Канада — яскрава й самобутня. Кожна провінція — інша, кожен регіон — особливий.

Іммігрант у Торонто й іммігрант у Квебеку побачать дві різні країни. Людина з Ванкуверу розкаже зовсім іншу історію, ніж людина з Ньюфаундленду. І зроблять вони це, найімовірніше, абсолютно різними мовами.

Саме з цією Канадою в усьому її різноманітті у своїй книжці нас знайомить Євген Лакінський.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Євген Лакінський, 2024

© Наталія Зуєва, обкладинка, 2024

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Відгуки ПРО КНИЖКУ

Хоча мені доводилося бувати в Канаді по роботі, та тих кількох днів ніколи не було достатньо, аби пізнати країну. А от після прочитання книжки Євгена Лакінського здається, що я стала експерткою з історії та сучасного життя цієї країни. Досвід людини, яка прожила не одне десятиліття в іншій країні, зробила з неї свій новий дім, — безцінний. Якщо ж людина ще зуміла поділитися цим досвідом так захопливо, як це зробив автор, то вважайте, що нам, читачам, справді пощастило. У цій книжці автор поділився з нами не лише власними спостереженнями, а й багатим фактологічним матеріалом з історії, культури та цікавими статистичними даними, які дають змогу пізнати країну набагато глибше, ніж загальні-стереотипи про далекі краї. Якщо ви читали попередню книжку Євгена про Квебек, то повірте, автор вас знову приємно здивує: він залишив ще стільки всього неказаного про цю частину Канади, що ви і її відкриєте для себе по-новому. Тепер Канада для мене — це строката ковдра, виткана з безлічі історій та ідентичностей людей: англомовних, квебецьких, акадейських, інуїтських, народу крі, народу інну, народу метисів, могавських і навіть українських!

Юлія Юрчук,

історикиня, авторка книжки «Швеція. Модель для збірки: вілла, “вольво”, песик»

Зізнаюся чесно: я чекав на цю книжку років так п'ятнадцять, відколи почав спілкуватися на різних онлайн-майданчиках з далеким канадським українцем на ім'я Євген. І нарешті я-дочекався! Кожен розділ, кожне слово в книжці принесли мені неабияке інтелектуальне задоволення. Напевно, ніхто з наших сучасників не зможе розказати так добре й цікаво про Канаду, як Євген Лакінський. І мало яка країна у світі може бути такою само цікавою українському читачеві, як Канада!

Максим Беспалов,

мандрівник, автор книжок «Найкраща книжка про Каміно», «Усе, що ви знаєте про Ірландію, — правда, але...» та «Український Шпіцберген»

КАНАДА

Коли переїхати від моря до моря цю країну, то це не значить пізнати й збагнути її, а значить тільки почати розсмаковувати її необмежені мандрівницькі можливості, її природну красу, багатство її краєвидів і різноманітність людського життя¹.

Ярослав Рудницький,

український професор,

один із «батьків» канадського мультикультуралізму, 1959 рік

ЦІКАВА КАНАДА

У світі є уявлення про те, що Канада — «сіра» й «нецікава» країна, приваблива хіба що своєю природою. Це не так. Канада яскрава саме в культурному плані: кожна провінція — інша, кожен регіон — особливий. У Канаді не одна, а кілька паралельних культур та ідентичностей: англійська, квебецька, акадійська (не плутати з квебецькою!), інуїтська, народу крі, народу інну, народу метисів (Nation métisse або ж Métis Nation), могавська тощо. Плюс іммігрантські культури. Хоч іммігранти й асимілюються з часом, але намагаються зберегти свою «історичну» ідентичність. Не дивуйтеся, коли зустрінете англійського північноамериканця, який вважає себе, наприклад, угорцем, хоч не розуміє угорської, ніколи не був в Угорщині, не знає, що там відбувається зараз, але обожнює традиційні угорські страви. А хтось так само ідентифікує себе як грека, словака, шведа...

З-за кордону Канада сприймається як досить однорідна країна з певними загальними рисами. Якщо зібрати докупи стереотипи щодо Канади, зокрема й українські, то вимальовується така картина:

- Канада — ідеально двомовна країна. Мешканці знають англійську та французьку. Поміж офіційними мовами панує відносна гармонія.
- У Канаді — всі українці. Якщо ж у Канаді й трапляються неукраїнці, то вони принаймні знають і люблять Україну.
- Люди в Канаді живуть заможнo й легко. У них багато грошей — це видно хоча б із того, що ще за радянських часів наші діаспори купували родичам з УРСР «жигулі» та «волги», а після незалежності спонсорували чимало культурних та громадських ініціатив.
- У Канаді все шикарно: ідеальні дороги, чудова медицина, завжди добре обслуговування. Немає корупції та майже немає

злочинности, як і взагалі жодних серйозних проблем.

- Канада — країна дикої природи. А ще — безкінечної зими. Крім зими, є ще трохи осені (на доказ цього факту — червоний «осінній» листок на канадському прапорі).

Тобто засніженими лісами та преріями бігають стада бізонів та диких оленів. Посеред краєвидів дикої природи стоять хмарочоси Торонто та Монреалю, а поміж ними багаті двомовні бородаті канадці на лижах і з «ламберджекськими» бензопилами грають у хокей.

Це, безумовно, правда... коли йдеться про хокей, оленів та бізонів. Решта, сказати б, трохи... перебільшення. Особливо добре це видно на прикладі двомовності: за даними Федеральної служби статистики, абсолютна більшість англомовних канадців не знає французької, а більше половини франкомовних не знає англійської — лише 18 % населення вміє говорити обома мовами, до того ж більшість із двомовних канадців — франкомовні. Це й не дивно: одна мова домінує чи не на всьому континенті, інша — бореться за існування у Квебеці, Новому Брансвіку та окремих анклавах поза цими провінціями. Взагалі ж, 75,5 % канадців віддає перевагу англійській, а 21,4 % — французькій (це дані перепису населення 2021 року²). Додам, що в 7 з 10 провінцій французькі школи були заборонені протягом десятиліть, тимчасом як англійські заохочувалися державою. Ще на початку 1960-х років майже кожен третій канадець був франкомовним, але відтоді відсоток носіїв французької поступово зменшується³: до країни щороку приїжджають сотні тисяч іммігрантів, і більшість із них обирає «найкрутішу» з офіційних мов, а іншу переважно навіть не вчать.

Описати *справжню* Канаду дуже складно, бо вона страшенно різноманітна. У кожного вона своя. Спитайте про цю країну мешканця міста Калгарі у провінції Альберта та мешканця міста Сagne у провінції Квебек — і вам опишуть дві геть різні країни.

Як зауважив квебецький гуморист Стефан Ляпорт, іноземці, які у 2010 році побували на Зимових Олімпійських іграх у Ванкувері, напевно, переконані, що вся Канада — тепла й виключно англомовна країна.

Якщо ви оселилися в Торонто, то, можливо, цілком щиро вважатимете, що Канада — країна іммігрантів. Бо більшість із тих, кого ви бачите навколо, — справді іммігранти в першому, другому чи максимум третьому поколінні.

Якщо ви переїхали, наприклад, у село на острові Кейп-Бретон (північ провінції Нова Шотландія), то опинитесь поміж людьми, чії предки оселилися тут у 18-му чи на початку 19-го століття, чії дідусі та бабусі ще розмовляли вдома гельською мовою та ходили до гельськомовних церков.

У Квебеці, особливо поза Монреалем чи Гатіно, ви житимете поміж квебекуа — окремої етнокультурної нації. Як бразильці чи аргентинці, вони мають власний менталітет, фольклор, ідентичність, літературу, народні й сучасні пісні тощо. І якщо вам вдасться інтегруватися в цю спільноту — а це цілком можливо, якщо докласти певні зусилля, — то це чи не найцікавіший культурний досвід, якого може зазнати іммігрант у Канаді.

Пересічний мешканець Монреалю знає про існування мов аборигенів переважно з медіа чи книжок. А от у квебецькому селі Наташкван (північний берег затоки Сен-Лоран) мову народу інну можна почути і в кафе, і в місцевому генделику. Кількість інну там зростає, кількість нащадків європейців — зменшується, а мова інну там — жива й повсякденна.

У місті Вінніпезі аборигенні народи (у Канаді їх називають *Першими Націями*) складають більш як 12 % населення. Але пересічному мешканцю Торонто може здатися, що аборигени — десь далеко, у резерваціях.

Якщо ви український іммігрант, який оселився в Альберті, Саскачевані чи Манітобі, то ви зустрінете дуже багато канадців українського походження. Більшість із них не володіє українською, але любляє борщ, пироги (себто вареники), вишиті рушники та Ukrainian Christmas tradition. Вони сприйматимуть вас як «умовно свого», тоді як із квебекцем чи з канадцем британського походження «своїм» ще треба стати.

Живучи у провінції Альберта, ви також знатимете, що Оттава зі своїми екологічними нормами заважає вам добувати й продавати

нафту, водночас бере з вашої ж нафти податки та розподіляє ці гроші по інших провінціях, а це несправедливо.

Натомість мешканець сусідньої Британської Колумбії — краю засніжених гір, теплих долин із фруктовими садами і гарного, хоч і прохолодного, океану — може щиро дивуватися, чому ці альбертці недостатньо дбають про екологію.

А мешканець Нового Брансвіку напевно знає людей, які їздили на заробітки на нафтові родовища тої ж таки Альберти, бо в рідному краю бракує добре оплачуваної роботи. А ще, якщо ви поміж акадійцями (франкомовним народом, який живе в цій провінції з 17-го століття, хоч і зазнавав депортації у 18-му), то схвалюєте білінгвізм і співчуваєте франкомовній культурі, чиє майбутнє під загрозою. Якщо ж ви живете поміж англомовними ново-брансвікцями, то, можливо, дивуєтесь, чого ці «French people» можуть ще хотіти, коли навколо й так стільки двомовних вивісок, а англійська — однаково «загальноприйнята мова міжнаціонального спілкування».

До речі, як квебекці, так і акадійці усвідомлюють себе окремими народами, а їхні ідентичності відрізняються одна від одної.

Крім національних, канадці мають ще й локальні ідентичності. У гумористичній книзі «Як бути канадцем» («How to be a Canadian: Even If You Already Are One»⁴) брати Віл та Іен Фергюсони попереджають: мешканці Берлінгтона, містечка біля Торонто, точно знають, що вони НЕ з Торонто, мешканці Калгарі — НЕ з Едмонтону, мешканці Шарлоттауну, столиці острова Принца Едварда, — НЕ з Саммерсайду (іншого міста на тому ж острові) тощо.

Якщо англомовному канадцю сказати, що він «американець», чи що Канада — «53-й штат США», то він обуриться. Для квебекця ж аналогічне твердження взагалі буде нонсенсом: це все одно що українцю сказали б, що він «швед».

Більшість канадців ніколи не бувала на півночі своєї країни — в Юконі, Північно-Західних територіях і, тим більше, в Нунавуті, національній автономії інуїтів (яких колись називали ескімосами, аж поки не дізналися, що це образливе слово типу «хохол» або й гірше).

Ті-таки брати Фергюсон, із гумором описуючи кожную провінцію та територію Канади, написали про Нунавут: ви, мовляв, все одно туди не потрапите, тому «ми могли би розповісти про нього що завгодно, але

не любимо вводити людей в оману. У всякому разі, що найкраще в Нунавуті? Гігантські лакричні дерева й крилаті нарвали, що танцюють».

Їхати на північ довго, далеко й дуже дорого. Та й взагалі мандрувати Канадою — річ непроста. Найкраще це робити або машиною, або літаком — а потім знов-таки рентувати машину. Дистанції — колосальні. Потяги їздять повільно, не дуже часто, а квитки на них коштують недешево. Наприклад, між Оттавою (столицею Канади) та Саскатуном (найбільшим містом провінції Саскачеван) — приблизно 3000 кілометрів. Літаком туди й назад — від 450–600 канадських доларів¹, залежно від сезону. Потягом — більше ніж дві доби у вагоні; найдешевший тариф на одну людину — між Торонто й Саскатуном — близько 750 канадських доларів (туди й назад), і то це ціна сидячих місць. За спальне місце між Торонто й Саскатуном довелося б заплатити \$2680 у два кінці за одну людину. До того ж потяги ходять не щодня. Щоб доїхати потягом від Оттави до Торонто й назад — доларів 180–200. Автобусом їхати дешевше й трохи швидше — але це просто, тільки коли ти дорослий і здоровий, а от мандрувати автобусом на такі дистанції з маленькими дітьми — завдання не для легкодухих. Наприкінці 2003 року, коли я був молодий і неодружений, я вирішив поїхати автобусом із Монреалю до Ванкуверу (тоді існував особливий тариф, що дозволяв це зробити лише за \$240). Я їхав три доби в один кінець, нон-стоп, тобто і вдень, і вночі, лише подекуди пересадки на автовокзалах і зупинки біля кафе на годину-півтори. Вийшов о 5-й ранку з ванкуверського автовокзалу вимучений, немитий, але щасливий, що нарешті можна пересуватися ногами.

Один з англомовних канадських авторів зауважив, що коли наприкінці 19-го століття окремі британські колонії об'єдналися в Канадську Конфедерацію, в них було мало спільного, окрім англійської мови й британської спадщини та ідентичності (проте у Квебеці не було й цих чинників). Розбудова залізниць допомогла об'єднати ці території не тільки економічно, а й культурно, зміцнюючи нову всеканадську ідентичність. Залізничне сполучення справді зробило диво: уявіть собі почуття людини 19-го століття, яка раптом може доїхати від міста Квебек² до Ванкуверу (більш ніж 5000 кілометрів) за

якісь нещасні сім-вісім днів! Адже до того, як проклали колії, у Ванкувері простіше було купити лондонську газету, ніж монреальську.

Зараз квитки на канадські потяги коштують дорожче, ніж на літак чи автобус, а їдять вони значно повільніше, аніж автотранспорт. Наприклад, спальне місце на одну людину від Торонто до Ванкуверу в обидва кінці — десь \$3412. І це відправлення не щодня, а спальні місця розбирають наперед (з чого видно, що їх не дуже багато). Альтернатива — сидіти кілька днів у кріслі економкласу за \$1100 мінімум. Прямих поїздів від міста Квебек до Ванкуверу в наші дні нема: треба їхати спершу до Монреалю (\$100 мінімум у два кінці), а звідти — до Торонто (ще \$130 туди й назад). Тепер уявіть, що подружжя з двома дітьми вирішило проїхатися потягом через цілу Канаду...

Канада була б зацікавлена в розбудові мережі швидкісних поїздів (як, наприклад, у Франції), але побудувати таку мережу — неймовірно дорого. Навіть проєкт відносно короткої швидкісної гілки від міста Квебек до Віндзору (що біля американського Детройту), яка б об'єднала найбільш населені землі Канади, включно з Монреалем і Торонто, обговорюють уже років 30. І ніколи на це нема ані грошей, ані часу. А це ж лише якісь 1150 кілометрів!

Коротше кажучи, Канада настільки велика й різноманітна, що її важко описати об'єктивно. Якщо людина стверджує, що вона дуже добре знає Канаду, це часто свідчить про її великий оптимізм або ж про певну наївність. Зазвичай ми знаємо лише ті частини країни, де довелося жити, працювати, вчитися та інтегруватися в місцеву спільноту.

Я жив, працював і вчився в чотирьох найбільших містах Квебеку — у Монреалі, Шербруку, місті Квебеці та Гатіно, працював у переважно англомовній Оттаві, мандрував машиною до Вікторії на узбережжі Тихого океану й до Галіфаксу та Кейп-Бретону — біля Атлантичного, не рахуючи інших подорожей, жив пару тижнів в академічній родині, вчився у п'яти франкомовних університетах, а дистанційно — ще й у двох англомовних, працював у дослідницькому центрі в Шербруку, у парламентській бібліотеці Квебеку й кількох федеральних-міністерствах Оттави, ледь не втопився в озері Гурон... Але чи можу я сказати, що дуже добре знаю Канаду? Навряд.

Тож спробую розповісти лише те, про що знаю, бачив і чув, не претендуючи на абсолютну істину. Адже погляд кожного з нас завжди трохи суб'єктивний.

Яка ж вона, «моя» Канада?

Перше моє враження від цього краю — спека. У 2000 році, емігруючи до Квебеку, я готувався до холодної країни «вічної зими». Навіть сандалі не взяв — ну не ходити ж у них по снігу, справді! А потрапив у Монреаль на початку вересня. В цей час тут панувала волога спека — я плив у ній, як у теплому молоці. Все навколо було зелене і розслаблене, а я йшов пішки бетонними тротуарами безкінечно довгих вулиць, повз парки, приватні дво- і триповерхівки, крамнички. Все навколо було тепле, яскраве й цікаве — дуже гарна осінь. А справжня (й дуже холодна) зима почалася лише місяців за три.

Та якщо заплющити очі й перебрати мої нинішні асоціації з Канадою, то перед очима постають Великі озера — Онтаріо, Гурон, Ері, а ще — гарні піщані пляжі, тепла вода — коли синя, а коли й лазурна, як на Кубі. Безкрайні «морські» обрії. Все, як на морі, — тільки що вода не солоня. Поруч — персикові сади та винарні. Персики можна купити прямо тут, на фермерських базарчиках.

Старовинні вулиці Галіфаксу, залиті холодним дощем.

Рибальський порт у Річмонді (фактично — районі Ванкуверу), де рибалки азійського та європейського походження продають щойно виловлені креветки та рибу прямо зі своїх суден.

Засніжені прерії з вікна автобуса — теж безкрайні, як море (в мене як у колишнього одесита все асоціюється з морем, авжеж).

Вулиця Кінг у місті Кінгстоні у травні, квітучий бузок поміж ракушняковими будинками 1840-х років. Усе тут якесь затишне, гарне й домашнє. Трохи далі — монументальна англіканська церква, більше схожа на палац. А ще далі, в самому центрі — інший палац, який будували як парламент Канади (Кінгстон мав стати столицею Канади, але не склалося). Тепер у будівлі міститься звичайна міськрада.

Золоті поля й синє небо Саскачевану — аж до обрію!

Живий людський Вінніпег із гарною архітектурою початку 20-го століття і десятками кафе та ресторанчиків у районі Форкс, із бургерами з місцевої яловичини та не менш тутешнім крафтовим пивом. А зовсім поруч, за Червоною річкою — франкомовний квартал Сен-Боніфас, осердя франко-манітобців, де досі говорять французькою

та відмовляються асимілюватися. Там, наприклад, похований Луї Ріель, франкомовний метис, який двічі піднімав повстання за права свого народу. Саме він у 1870 році заснував провінцію Манітоба й виборів її прийняття до Канадської Конфедерації... після чого мусив переховуватися в США, а метисів було усунено від влади та маргіналізовано. А трохи далі — будинок, де виросла Габріель Руа, найвідоміша франко-манітобська письменниця.

Будинок у селі Темсвілл на півдні Онтаріо, де народився Робертсон Девіс — мабуть, найкращий, як на мене, з англо-канадських письменників. Саме це «непримітне» село описане в одному з найвідоміших його романів «П'ятий персонаж» («Fifth Business»).

Вишукане кафе у містечку Орілья, на північ від Торонто, біля якого мав заміський будинок письменник Стівен Лікок. У 1912 році він мав «нахабство» записати місцеві плітки й видати їх як збірку гумористичних оповідань «Сонячні скетчі про маленьке містечко» («Sunshine Sketches of a Little Town»), де відомі мешканці Орільї були зображені вкрай комічно. Ясна річ, вони страшенно обурювалися, та було пізно: містечко стало всесвітньо відомим, туди потягнулися натовпи туристів. Зрозумівши, як це вигідно, орільйці пробачили Лікока, а його колишню дачу перетворили на музей.

Острів Принца Едварда, із тихими дорогами, червоною землею, пляжами, садами, картоплею та Енн із Зелених Дахів³ (у Зелених Дахах тепер теж музей, я двічі там був).

Гори, сосни, море острова Кейп-Бретон — і його ж вивіски гельською та англійською мовами. До 1940-х років гельська мова була тут живою, а для багатьох — повсякденною. Та чи розуміє її теперішня генерація?

На Кейп-Бретоні також є відреставрована для туристів французька фортеця Луїсбург. У 18-му столітті це був важливий торговельний порт із 4-ма тисячами населення (не рахуючи заїжджих матросів із торгових кораблів), та після англійського завоювання місто знищили. Фортеця лежала в руїнах до 1960-х, коли її відбудували за старовинними кресленнями й перетворили на музей. О, музеїв у Канаді справді багато!

Величні засніжені Скелясті гори посеред зими. І вони ж — улітку.

Європейський за архітектурою та стилем центр міста Вікторії на острові Ванкувер (не плутати з містом Ванкувер!), де, здається, завжди віють прохолодні вітри, та, кажуть люди, ніколи немає справжньої зими. Тому туди з'їжджаються пенсіонери з цілої Канади... якщо, звісно, мають на це гроші, адже місто — не те щоб дешево.

Величезна статуя української писанки на в'їзді до містечка Вегревіль у провінції Альберта, де велика частина мешканців — українського походження. Величезний пам'ятник українській ковбасі — у сусідньому містечку. По селах — старі українські церкви та українські громадські центри... та багато з них нині зачинено, перепродано чи перепрофільовано під щось інше. Колись тут говорили українською, та теперішня генерація переважно англомова.

«Моя» Канада — це Акадійський півострів у Новому Брансвіку. Гостинні акадійці, маленькі білі будиночки біля моря, свіжий солоний вітер, прохолодна вода. І всюди — акадійські національні прапори. Акадійський народ пишається своєю ідентичністю, ці люди зуміли залишитися собою, попри роки депортації у 18-му столітті.

І, звісно ж, Квебек — абсолютно унікальний край, зі своєю культурою, ідентичністю, діалектом, фольклором, менталітетом. З усіма атрибутами нації, окрім незалежності. Край, що істотно відрізняється як від англомовної Канади, так і від Франції. Саме сюди я іммігрував у 2000 році, саме він став моїм другим домом.

Про Квебек у 2018 році я вже написав книжку українською «Мій Квебек. Люди, мови і життя у Квебеку і навколишній Канаді», тож у цій книзі розповідатиму переважно про «решту Канади» (Rest of Canada), як подекуди називають Канаду поза Квебеком.

Канада — різна. Канада — цікава. Канада — складна.

¹ На момент виходу першого накладу цієї книжки 1 канадський долар = 28,78 гривні. — Прим. ред.

² У Канаді, коли говорять просто «Квебек», мають на увазі провінцію; коли ж йдеться саме про місто, то кажуть «місто Квебек»: *ville de Québec, Quebec City*. — Прим. авт.

³ Йдеться про ферму Зелені Дахи з відомого роману канадської письменниці Люсі-Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», написаного 1908 року. — Прим. ред.

Як влаштована Канада

Кожна провінція — автономна

Канада — федеративна країна, що складається з 10 рівноправних провінцій, трьох територій і федерального уряду та парламенту. Кожна з провінцій — як мінідержавка, зі своїм урядом, парламентом, прапором, законодавством, судовою системою тощо. За Конституцією, певні питання перебувають у провінційній сфері компетенції й «федерали» не мають туди втручатися. Деякі питання — лише у федеральній сфері впливу (наприклад, оборона або ж міжпровінційні та міжнародні мости). Федеральна влада не має втручатися у сфери компетенції провінцій — і навпаки. Та, як то водиться, немає правил без винятків. Якимось так виходить, що завжди знаходяться «сірі зони», які кожна зі сторін вважає за власну сферу компетенції, а це часто слугує підґрунтям для справжніх конфліктів.

Незадовго до пандемії COVID-19 між Британською Колумбією та Альбертою виник конфлікт. Альберта багата на нафту, тож її мешканці хотіли побудувати нафтопровід до Тихого океану, щоб далі експортувати нафту кораблями. Одна біда: власного виходу до води провінція не має, тож треба було отримати згоду британських колумбійців. А тим часом жителі провінції Британська Колумбія надзвичайно переймаються екологією. Воно й не дивно, коли живеш у теплих долинах поміж засніженими горами, їси виноград, черешню та персики із сусідніх ферм, купаєшся в теплих озерах або ж у хвилях океану, в зелених комфортних містах, де взимку йде дощ і розпускаються квіти, а снігу майже немає. Саме у Британській Колумбії на початку 1970-х виникла природоохоронна організація Грінпіс (Greenpeace), і саме там у 2011 році обрали першу в історії Канади федеральну депутатку від Партії зелених Канади. Аж тут раптом якийсь там нафтопровід! Та ще й під час глобального потепління! Звісно, уряд провінції висловив своє рішуче «ні». Альбертці образилися: ми, мовляв, годуємо цілу Канаду, бо податки з нашої нафти фінансують федеральний бюджет, а нам не дають її експортувати. Де справедливість?! І вони вирішили помститися: уряд

Альберти заборонив імпорт вин із Британської Колумбії. Ця страшна альбертська помста тривала недовго, адже альбертці занадто полюбляли ті самі вина й відмовлятися від них було якось сумно. Та боротьба між провінціями тривала.

«Дайте нам побудувати нафтопровід!» — вимагала Альберта.

«Це неекологічно!» — відповідала Британська Колумбія.

Федеральний уряд (а при владі була Ліберальна партія Канади) захотів помирити дві провінції: викупив нафтопровід і вирішив його добудувати, але зробити це екологічно. І, як то буває, отримав на горіхи від усіх сторін конфлікту: від екологів, бо «підтримує нафтову промисловість», і від борців за експорт нафти, бо «недостатньо сприяє» цій справі. У демократичній системі, хай що би влада зробила — її завжди будуть лаяти. Лише в тоталітарних диктатурах влада завжди «мудра» і «справедлива».

Якщо між провінцією та федеральним урядом виникає конфлікт, є два шляхи: або вирішити його на переговорах, або передати справу до суду. Найвища судова інстанція — Верховний суд Канади.

Наприклад, у 2018 році Парламент Канади ухвалив закон, що зобов'язував провінції запровадити певний мінімальний податок на паливо — з екологічних міркувань (Greenhouse Gas Pollution Pricing Act). Уряди низки провінцій сказали, що такий закон — неконституційний, адже втручається в їхні сфери компетенції. Справа потрапила до Верховного суду, який у 2021 році ухвалив рішення, що закон таки конституційний.

В інших випадках суд може стати на бік провінції.

Рішення Верховного суду Канади — обов'язкове як для провінцій, так і для федерального уряду. Верховний суд може анулювати певний провінційний закон чи його частину, якщо ті не відповідають вимогам федеральної Конституції... але є одне «але»: провінції теж мають конституційний механізм (notwithstanding clause), щоб вивести той чи інший закон з-під дії певних вимог тої ж таки Конституції терміном на п'ять років. Щоправда, цей механізм має настільки складні побічні ефекти, що застосовують його вкрай нечасто й дуже обмежено.

Хто керує Канадою і що робить канадський король

Формально голова канадської держави — британський король. Та насправді він нічого не вирішує. Якщо ж казати про державу Велика Британія, то Канада незалежна від неї вже багато десятиліть (останній, суто формальний, зв'язок було обірвано під час прийняття канадської Конституції 1982 року).

Тобто що маємо на сьогодні? Десь за океаном, у Великій Британії, є тамтешній король, який з історичних причин є ще й королем Канади. Та цей факт не дає країні під назвою Велика Британія жодної влади над Канадою. Це все одно що дві різні великі компанії запросили ту саму людину на посаду Почесного Голови Ради директорів — це аж ніяк не значило б, що менеджери однієї з компаній можуть давати вказівки менеджерам іншої.

Звісно, так було не завжди. Були часи, коли британський Судовий комітет Таємної ради активно втручався в канадські справи — міг анулювати рішення канадського Верховного суду і самочинно визначати канадські кордони (як то було, наприклад, із кордоном поміж Квебеком та Ньюфаундлендом). На щастя, ті часи давно минули.

Федеральний парламент складається з Палати громад і Сенату. Палату громад обирають за мажоритарною системою, а ціла Канада поділена на одномандатні виборчі округи. Партія, що має в парламенті більше депутатів, ніж інші, стає правлячою і формує федеральний уряд. Її голова стає прем'єр-міністром, призначає міністрів і керує країною. Друга за кількістю депутатів партія стає офіційною опозицією. За парламентським протоколом, офіційна опозиція має більше прав і можливостей, ніж інші опозиційні фракції.

Подекуди трапляється, що опозиційних депутатів від різних партій чисельно більше, ніж депутатів правлячої партії (яких, однаке, більше, ніж депутатів кожного окремого конкурента). Тоді уряд називають «міноритарним». Такий уряд не може прийняти жодного закону, не заручившись підтримкою бодай частини опозиції. А отже, доводиться шукати компроміси. А, забув додати: і прем'єр-міністр, і міністри мають бути депутатами і брати участь у роботі парламенту.

Окрім Палати громад, є ще Сенат — канадська імітація британської Палати лордів. Функція Сенату — обговорювати і затверджувати закони, що їх прийняла Палата громад. Сенат ніхто не обирає: його членів фактично призначає прем'єр-міністр (формально «рекомендує» їх Генерал-губернатору). Колись сенаторами були аж до смерті, тепер — лише до 75-річного віку. Більшість сенаторів — люди поважного віку, кожен із них колись був більш-менш відомим у громадській сфері (наприклад, був журналістом чи посадовцем), тому його й призначили сенатором. Зазвичай Сенат залишають одним із трьох шляхів: можна або піти на пенсію, або померти, або ж вляпатися в якусь халепу чи скандал, через які доведеться передчасно йти у відставку. У будь-якому з цих випадків місце звільняється, і поточний прем'єр-міністр призначає нового сенатора. Так і триває від 1867 року. У багатьох випадках сенатори просто затверджують прийняті закони, не обговорюючи їх.

Чимало канадців вважає Сенат архаїчною установою, що тільки «їсть» бюджетні гроші та вповільнює процес прийняття законів. Тож політики періодично говорять про реформу Сенату. Одні пропонують його розпустити, інші — зробити виборним, як Палату громад. Але тут постає важливий нюанс: кожен сенатор представляє якусь провінцію, а кожна провінція має право на певну кількість місць у Сенаті. Палата громад має відповідати демографії Канади: так, якщо в якомусь регіоні стрімко зростає населення, доводиться створювати там нові виборчі округи, збільшуючи загальну кількість депутатів. І це змінює баланс сил поміж провінціями. Тоді як кількість сенаторів майже не міняється, а отже, дозволяє зберегти певний статус-кво у строкатій різноманітній федерації.

Тоді чому б не зробити Сенат виборним, як це пропонував, наприклад, консервативний уряд Стівена Гарпера у 2011 році? Важко сказати. Мабуть, тому що це дорого, складно й потребує серйозних політичних змін. Тож Сенат із нами навіки.

Коли закони, прийняті Палатою громад, затверджує Сенат, їх має підписати Генерал-губернатор Канади, який формально представляє тут короля. Генерал-губернатора призначає (формально — рекомендує) прем'єр-міністр Канади, а король має його формально затвердити. Генерал-губернатор отримує добру зарплатню, живе в офіційній

резиденції в гарному районі Оттави й виконує суто церемоніальні функції. Прийняті парламентом законопроекти перетворюються на закони лише після підпису Генерал-губернатора — але той ніколи не відмовляє в підписі.

Кожна провінція має свій власний парламент і свого власного «представника короля» — лейтенант-губернатора. Деякі провінції колись мали ще й власні Сенати, але всі вони давно скасовані. Як і у федералів, жоден провінційний закон не дійсний, аж поки його не підпише «представник короля». Якось лейтенант-губернаторка Квебеку поїхала на вакації. І все б нічого, але саме тоді провінційний парламент прийняв терміновий закон і його треба було негайно ввести в дію, тому губернаторку довелося привозити до парламенту на гелікоптері. Добре ще, що вона відпочивала в Квебеці, а не, скажімо, в Парижі чи десь у Мексиці.

Виникає питання: а навіщо взагалі потрібен Генерал-губернатор, якщо він нічого не вирішує? Відповідь на це запитання канадці отримали у 2008 році. Тоді у федеральному парламенті сталася криза: при владі був міноритарний уряд Консервативної партії на чолі зі Стівеном Гарпером, а три опозиційні партії вирішили об'єднатися в коаліцію, після чого вони мали більше депутатів, ніж консерватори. А отже, теоретично мали би право сформувати власний уряд замість консервативного. Проте Гарпер вирішив не чекати на формалізацію коаліції, а достроково закрити парламентську сесію. Опозиціонери були переконані, що він не має на це права.

То закривати сесію чи ні? Остаточне рішення мала приймати Мікаель Жан, тодішня Генерал-губернаторка. І тут уже залежало, хто переконає її у своїй правоті. Лідер опозиції, Стефан Діон, почав писати їй довгого листа, детально аргументуючи свою точку зору. Та поки Діон писав, Гарпер зустрівся з губернаторкою особисто і запевнив її, що парламентські правила — на його боці. Сесію закрили на різдвяний період. Коли ж парламент зібрався після свят, коаліція вже розвалилася і Гарпер преспокійно залишився в кріслі прем'єр-міністра, хоча й міноритарного.

Колись сама лише думка, що Генерал-губернатор може бути кимось, окрім заїжджого аристократа з Британії, обурювала багатьох англомовних канадців: а як же наша рідна Британська імперія? А от

франко-канадці навпаки воліли, щоб це був канадець. Та зрештою, й англійська Канада почала змінюватися: вже в 1952 році Генерал-губернатором став англо-канадець Вінсент Мессей, а в 1959-му його замінив квебекуа, Жорж Ваньє. Відтоді всі Генерал-губернатори були канадцями, й англофонів чергували із франкофонами. Та потім «пригадали» й про національні меншини: у 1990 році Генерал-губернатором став Роман Гнатишин — канадський українець із Саскачевану. У 1999-му — Адрієн Кларксон — канадка китайського походження, яка народилася в Гонконзі. А у 2005 році призначили вже відому нам Мікаель Жан, яка іммігрувала з Гаїті й стала знаною франко-канадською журналісткою. І тільки у 2021 році Генерал-губернаторкою Канади вперше в історії стала аборигенка — інуїтка Мері Саймон (яка зараз обіймає цю посаду).

Отже, що ми маємо? Федеративну державу, де кожна провінція — автономна. Тут є двопалатний парламент, де одна з палат (Сенат) не обирається демократично й майже автоматично затверджує рішення іншої палати. Король, який живе за океаном, і його представник, який майже нічого не вирішує.

Якщо ця система здається вам складною, то так воно і є. Стала вона такою внаслідок численних компромісів поміж представниками дуже різних частин країни, які інакше би просто не об'єдналися добровільно. Та почнемо з початку.

Повстання, що «спричинило» Конфедерацію

Від початку 17-го століття і до 1763 року Канада була французькою колонією. За цей час на берегах річки Сен-Лоран (Святого Лаврентія) сформувалася цілком повноцінна франкомовна спільнота, з містами, селами, інфраструктурою, законодавством, а головне — власною ідентичністю. Мешканці називали себе *les Canadiens* («ле канадєн») і вже не знали іншої батьківщини, крім Канади. До речі, Канадою тоді називалася лише та-таки долина річки Сен-Лоран аж до берегів Великих озер.

У 1759–1760 роках Канаду захопила Велика Британія, а в 1763 році Франція остаточно відмовилася від цих земель (і забула про їхнє існування аж до правління Шарля де Голля в 1960-х).

Державне управління та великий бізнес перейшли до англійців і шотландців, але населення й далі було франкомовним. Йому дозволили зберігати католицьку релігію та старе законодавство.

Після проголошення незалежності США до Канади приїхали тисячі лоялістів⁴. Більшість із них оселилася на захід від франкомовних — там, де зараз провінція Онтаріо. Їм хотілося жити за своїми законами й правилами, а не за «французькими». Тому в 1791 році колонію поділили на дві — Верхню Канаду (сучасна провінція Онтаріо) та Нижню Канаду (сучасний Квебек). Обидві мали власний парламент. Біда лише в тому, що ці парламенти нічого не вирішували: справжня влада була в британських губернаторів, які не надто зважали на демократичні інституції. Це створювало певні проблеми, особливо під час економічних і соціальних криз. І, ясна річ, викликало невдоволення народу.

Якщо в англomовній Верхній Канаді претензії були суто адміністративні й економічні, то в Нижній існував ще й національний чинник. *Les Canadiens* хоч і становили більшість, але зазнавали етнічної дискримінації, зокрема на держслужбі та в економічному плані.

Отже, в 1837 році в обох Канадах почалося збройне повстання. Щоправда, в англomовній Верхній Канаді його швидко придушили. Натомість у Нижній Канаді воно отримало назву Повстання Патріотів і

тривало аж до пізньої осені 1838-го. Повстання очолила парламентська більшість, яка проголосила Республіку Нижньої Канади.

Після придушення Повстання Патріотів Лондон відправив до Канади лорда Даргема для розслідування обставин конфлікту. Той швидко розібрався в ситуації і вже в 1839 році написав звіт (Durham Report): «Я чекав, що знайду конфлікт між урядом і народом, та я знайшов два народи, які змагаються всередині однієї держави; я знайшов боротьбу не принципів, а народів»⁵.

Даргем запропонував геніальне рішення для розв'язання цієї проблеми: треба дати мешканцям обох Канад самоврядування (парламент із реальною владою, що міг би призначати власний уряд), але водночас якнайшвидше асимілювати франко-канадців. Це, мовляв, для їхнього ж блага, бо, як писав він у звіті, «вони — народ без історії та без літератури». Ну а як нема історії та літератури, то навіщо такий нації існувати? (Зауважимо, що станом на 1839 рік у франко-канадців справді ще не було власних добрих письменників та істориків, але так само не було їх тоді і в англомовних канадців, тобто Даргем порівнював культуру «старої доброї» Англії з культурою відносно молодого народу.)

Щодо Нижньої Канади, писав Даргем, то «пріоритетною метою має бути перетворення її на англійську провінцію». Для кращої асиміляції обидві Канади вирішили знов об'єднати в одну — Об'єднану Провінцію Канада й дати цій новій провінції реальну автономію. Але ця ідея мала цілком несподіваний ефект, який із часом привів до утворення Канадської Конфедерації в її теперішньому вигляді.

Тільки не паліть парламент!

Хоча дві Канади й об'єднали, кожна з них залишилася окремою частиною: майбутнє Онтаріо стало Західною Канадою, а майбутній Квебек — Східною Канадою. І ці частини мали якось між собою домовитись. Зокрема — у спільному парламенті.

До речі, й сам парламент мав десь розміщуватись. Але де? Спробували зробити столицю в Кінгстоні, гарному містечку біля озера Онтаріо. Потім — у Монреалі, де все було добре, аж поки англомовні радикали не спалили парламент. Стався інцидент у 1849 році. Тоді парламент прийняв закон про компенсацію матеріальних збитків, що їх зазнало населення під час Повстання Патріотів. Оскільки більшість збитків завдали саме британські війська, імперці вирішили, що парламент хоче «дати гроші бунтівникам». Тож довелося його (-парламент) спалити.

Тоді столицю перенесли в Торонто. Але й там щось не склалося, довелося переносити столицю в місто Квебек. А звідти — назад у Торонто. Взагалі важко обрати місце для спільної столиці двох народів, які говорять різними мовами, мають різну культуру, релігію та менталітет. Так би ця столиця й «кочувала» від міста до міста, але все це набридло королеві Вікторії. Тому в 1857 році вона обрала столицею маленьке містечко Оттава на кордоні між двома такими різними Канадами.

Майбутня столиця виникла у 1826 році, коли в цій місцевості почали будувати канал Рідо й біля нього з'явилося поселення будівельників. Оттава жила переважно із лісозаготівлі, була далеко від «цивілізації», а мешканці мали суворий норів і нерідко влаштовували бійки, причому як поміж окремими людьми, так і поміж представниками різних етнічних та політичних груп. Та столичний статус швидко перетворив Оттаву на «нудне» бюрократичне місто.

Отже, дві Канади навчилися співпрацювати, якось домовлятися в парламенті, мати спільний функціональний уряд і розбудовували столицю на майже нейтральній території. Коли нарешті цей експеримент спрацював, виникла база для ширшої федерації.

Як утворилася Канада

Принцип утворення Канади суттєво відрізняється від принципу утворення України, Литви, Румунії чи будь-якої іншої національної держави. Мета створення національної держави — об'єднати етнічні землі певного народу заради насамперед збереження його культури й ідентичности. Тобто існує певна етнічна нація, що хоче мати власну державу чи бодай автономію в більш-менш визначених етнічних кордонах.

Канаду створили на зовсім інших засадах: кілька північноамериканських колоній добровільно об'єдналося в Канадську Конфедерацію заради спільних економічних, стратегічних та політичних інтересів. На той момент не існувало якоїсь окремої загальноканадської культури чи ідентичности. Та й Канадою називали лише центральну частину майбутньої країни — сучасні провінції Квебек та Онтаріо. Об'єднання в Конфедерацію здавалося вигідним, адже це дозволяло оптимізувати торгівлю, краще прокладати залізниці та іншу інфраструктуру, отримати більшу автономію від Британії. А головне — успішніше протистояти США, які на той момент ще не облишили ідею анексувати північну частину континенту.

У 1864 році делегації трьох британських колоній атлантичного узбережжя (Нової Шотландії, Нового Брансвіку та Острова Принца Едварда) зібралися в місті Шарлоттаун на конференцію щодо утворення Приморського Союзу (Maritime Union). Почувши про конференцію, туди запросилася й Канада. Відтоді почали обговорювати вже не регіональну, а континентальну конфедерацію.

Переговори були складні й тягнулися довго. У кожній із колоній було багато супротивників Конфедерації. Це й не дивно, адже кожна колонія вже мала певну автономію, із власним парламентом, урядом та бюджетом. Кожна колонія мала власні інтереси й уявлення про життя.

Наприклад, Острів Принца Едварда напочатку взагалі не бачив, навіщо йому це все потрібно — і своїх проблем вистачає!

Нова Шотландія не хотіла передавати владу людям із Канади, які нічого не знають про її людей та землі. Так, у 1865 році стаття в газеті «Morning Chronicle» у Галіфаксі казала, що об'єднатися з Канадою —

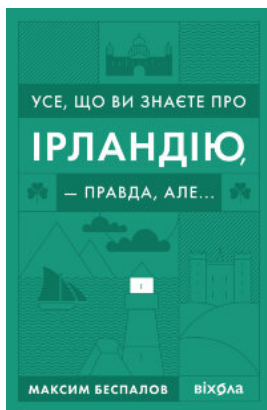
це все одно що об'єднати Шотландію з Польщею чи Угорщиною⁶. На виборах 1867 року противники Конфедерації отримали 36 із 38 депутатських мандатів у провінційному парламенті Нової Шотландії.

Зрозуміло, що у Квебеці (тоді він ще називався Східною Канадою) сумніви щодо Конфедерації були ще сильніші: кому ж захочеться стати національною меншиною у великій іншомовній державі? З іншого боку, серед «отців» і проєктантів Конфедерації активну роль відігравали франкомовні квебекці, адже бачили в тому велику економічну й політичну користь. Найвідомішим із них був Жорж-Етьєн Картьє (зараз на його честь, а також на честь Джона Макдональда названо оттавський аеропорт Макдональд-Картьє). Натомість Вільфрід Лор'є, який у 1860-х був проти Конфедерації, потім став 7-м прем'єр-міністром нової країни (у 1896–1911 роках) і багато зробив для її розбудови. Наприклад, запросив у прерії сотні тисяч іммігрантів, серед яких було багато українців.

Після тривалих дебатів Квебек таки увійшов до складу Конфедерації, але кількість прихильників входження ледь перебільшувала противників. Ця ситуація повторилася більш ніж через 100 років, під час референдумів щодо суверенітету Квебеку. В 1995-му для незалежності від Конфедерації не вистачило менш ніж 1 % голосів.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Рекомендована література

Усе, що ви знаєте про Ірландію, — правда, але

Швеція. Модель для збірки: вілла, "вольво", песик

Ісландія. Північні дні опівночі

КУПИТИ